

Олена БОЧАРОВА,
 orcid.org/0000-0001-8415-3925

доктор педагогічних наук,
 професор факультету психології та гуманітарних наук
 Краківської Академії імені Анджеея Фрича Моджевського
 (Краків, Республіка Польща) lenabotcharova@gmail.com

МОДЕЛІ ТВОРЧОСТІ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВЦІВ

На основі вивчення психолого-педагогічної літератури зарубіжних дослідників розглянути моделі творчості та умови, що сприяють її розвитку.

Представлені автором моделі та концепції творчості: К. Домбровського «Теорія позитивної дезінтеграції», Модель творчості «Чотири Т» Д.С. Кауфмана (J. C. Kaufman) і Р.А. Бегетто (R. A. Beghetto), Концепцію творчості Е. Нецькі (E. Necki), Компонентну теорію творчості Т. Амабіл (T. Amabile), теорію творчості К. Урбан (K. Urban), Модель творчої особистості С. Попка (S. Popek), теорію творчості Р. Стернберга (R. Sternberg) і Т. Любарта (T. Lubart) – свідчать про їх різноманітність та різне бачення поняття «творчість».

У статті доведено, що творча активність пов'язана не тільки зі спеціальними, пізнавальними та творчими здібностями, але також із відповідними якостями особистості та умовами середовища.

Ключові слова: творчість, розвиток, творіння, панкреаціонізм, людина.

Olena BOCHAROVA,
 orcid.org/0000-0001-8415-3925

Dr. Hab., Prof. Nadzw.,
 Faculty of Psychology and Humanities
 Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University,
 (Krakow, Republic of Poland) lenabotcharova@gmail.com

MODELS OF CREATIVITY IN THE RESEARCH OF FOREIGN SCIENTISTS

On the basis of studying the psychological and pedagogical literature of foreign researchers, consider models of creativity and conditions conducive to its development.

The author presents the following models and concepts of creativity: Theory of Positive Disintegration by K. Domrowski, The Four C Model of Creativity by J. C. Kaufman and R. A. Beghetto, the concept of creativity by E. Necki, the component theory of creativity by T. Amabile, the theory of creativity by K. Urban, the personality model by S. Popek, the theory of creativity by R. Sternberg and T. Lubart. All of them testify to their diversity and different vision of the concept of "creativity". Human creativity is in constant development, ranging from the everyday creativity of young children, ending with "mature" and "outstanding". Creativity can have various forms and manifest itself in various spheres of human activity: everyday and professional. Man's acquisition of outstanding creativity, which leads to a change in existing paradigms, the introduction of new ideas and values, is possible only if there are favorable internal and external conditions. These include general and/or special abilities, creativity, appropriate personality traits that enable the development of potential and a supportive environment. In the concepts of abilities and creativity, attention is focused on the importance of the influence of the family, group and social environment.

Research and analysis of the influence of the family on creativity relate to the emotional climate and the attitude of the parents. The school environment is also an important factor in influencing development. It happens that the school negatively affects the creative activity of students. This is due to the mechanical assimilation of knowledge, and not to stimulate creative thinking and behavior. As a rule, creative students are interesting/curious, inventive, active, original, open, intelligent, independent, sensitive, energetic, having a wide range of interests. Therefore, they are often perceived by teachers as students with problems. Forming the individual's need for creativity, combined with the desire for self-realization, leads to the development of potential opportunities, understood as the creation of new ideas.

Key words: creativity, development, creations, pancreationism, man.

Постановка проблеми. Сьогодні серед науковців та практиків спостерігається збільшення інтересу до творчості як процесу, що виявляється в кількості публікацій та досліджень у цій галузі. Формування творчої поведінки та самореалізація є важливою освітньою метою загальної освіти.

У багатьох країнах програми з розвитку творчих здібностей включені до обов'язкових навчальних програм. Уперше питання творчості було розглянуто під час з'їзду Американського психологічного товариства у 1950 році, коли американський психолог Джой П. Гілфорд (Joy P. Guilford)

виголосив лекцію про творчість та її значимість у повсякденному та професійному житті (за Limont, 2016: 7)

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання творчості, видів та моделей є предметом дослідження багатьох зарубіжних науковців, серед яких: Т. Амабіл (Т. Amabile), Р. А. Бегетто (R. A. Beghetto) Джой П. Гілфорд (Joy P. Guilford), Г. А. Дейвіс (G.A. Davis), Л. Джейкобсон (L. Jacobson), В. Добролович (W Dobrołowicz), К. Домбровський (K. Dąbrowski), Д. С. Кауфман (J.C. Kaufman), А. Кроплі (A. Cropley), В. Лімонт (W. Limont), Т. Любарт (T. Lubart) Д. МакКіннон (D. MacKinnon), Е. Нецькі (E. Necki), С. Попек (S. Poppek), Р. Розенталь (R. Rosenthal), Р. Стернбергом (R. Sternberg), В. Татаркевіч (Wł. Tatarkiewicz), К. Урбан (K. Urban), М. Штейн (M. Stein).

Мета статті. На основі вивчення зарубіжної психолого-педагогічної літератури розглянути моделі та концепції творчості та умови, що сприяють її розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття «творчість», «творіння» можна розуміти по-різному. Одною з найбільш поширених є запропонована М. Штейном (M. Stein) дефініція: «Творіння – це процес, що призводить до появи нового продукту ... який вважається цінним та корисним» (Stein, 1953: 311-322). Польський педагог В. Татаркевіч (Wł. Tatarkiewicz) у роботі «Історія шести понять» представив еволюцію поняття «творчості» впродовж усієї історії розвитку цивілізації, вводячи до широкого обігу такий термін, як «панкреаціонізм», що стосується людської діяльності, в якій людина «дає» щось нове від себе. Це розуміння припускає, що кожна людина може бути творчою. Панкреаціонізм ХХ століття проявляється у всіх галузях людської діяльності; творчість пов'язана з видатними здібностями не лише невеликої кількості людей, але кожної особистості (Tatarkiewicz, 1983: 13-14). Видатна творчість, як стверджують прихильники елітарного підходу, означає творчість із «великої літери Т». Люди з видатною творчістю визнані суспільством, натомість прихильники егалітарного підходу вказують на існування творчості «з малої літери т», що виявляється в повсякденній роботі (Limont, 2016: 8). Американські психологи Дж. С. Кауфман (J. C. Kaufman) і Р. А. Бегетто (R. A. Beghetto) на основі аналізу літератури представили модель творчості, що отримала назву Модель «Чотири Т»: «міні-т», «мала т», «про-т», і «велика Т». Метою творчості «міні-т» є особистісний розвиток людини, динамічний процес набуття знань у культурному середовищі. Характерною

рисою для цього виду творчості є: відкритість, спостережливість, готовність до змін, бажання досліджувати невідоме. Творчість «про-т» стосується професійної діяльності людей. У творчості «міні-т» важливою є спонтанна мотивація, тоді як для творчості «про-т» і «великої Т» – внутрішня та цілеспрямована мотивація, що стимулюється ззовні (Kaufman, Beghetto, 2009: 1-12). К. Домбровський (K. Dąbrowski) у «Теорії позитивного розпаду» виділяє два види інстинктів: 1) творчий, що веде до створення художніх, наукових чи інших творів; 2) інстинкт самовдосконалення – це багаторівневий розвиток особистості, що відбувається через внутрішні конфлікти та сльози. Поєднання двох типів інстинктів, їх повна інтеграція дає можливість повного розвитку творчої особистості (за Limont, 2016: 10). Власну концепцію розподілу творчості представляє Е. Нецькі (E. Necki). Автор виділяє чотири види творчості: «гнучка», «кристалізована», «зріла» і «видатна». Людина з «гнучкою» творчістю характеризується дивергентним мисленням, має сильну внутрішню мотивацію та постійну необхідність у створенні чогось нового. «Кристалізована» пов'язана з критичним мисленням, умінням швидко вирішувати проблеми. Людина зі «зрілою творчістю» вирішує проблеми, які із суспільної точки зору вважаються творчими. Стрижнем цього виду творчості є внутрішня мотивація людини. «Видатна творчість» – це особливий вид «зрілої творчості», що призводить до створення людиною продуктів, які принципово змінюють сферу діяльності. Однак про те, чи «зріла творчість» буде «видатною», вирішує випадок і суспільний попит на певний вид реалізації творчої продукції (E. Necki, 2001).

У Компонентній теорії творчості, розробленій Т. Амабіл (Т. Amabile), вказується, що для реалізації творчого потенціалу людина повинна володіти творчими й спеціальними здібностями та мотивами. Спеціальні здібності пов'язані зі знаннями, навичками та уміннями. Творчі охоплюють: уміння концентруватися, працездатність, наполегливість, пристрасть до напруженої праці, здатність брати на себе ризики. Мотиваційний компонент – це здатність відчувати задоволення від роботи. Особливу увагу авторка акцентує на тому, що для реалізації творчої діяльності важливу роль має мотивація сімейного та шкільного середовища (за Limont. 2016: 11).

Модель творчості К. Урбана (K. Urban) складається з двох основних компонентів: пізнавального та особистісного. Кожен із них включає три компоненти та ряд підкомпонентів. Перший пов'язаний із дивергентним мисленням, загаль-

ними та конкретними знаннями, навичками. Другий – із концентрацією та зацікавленням проблемою; мотивами та мотивацією; відкритістю і толерантністю. На думку дослідника, творчість можна розглядати в трьох вимірах: індивідуальному, груповому та місцевому, а також у суспільному, історичному та глобальному. Розвиток творчості має спіральний характер: бере свій початок в ігровій діяльності дітей, потім проявляється в мікросередовищі, поки людина не досягає «зрілої творчості», що має цінність у суспільному та глобальному вимірах. Для ефективної діяльності людина повинна уміти прогнозувати, планувати, стратегічно мислити, бути гнучкою, вміти адаптуватися, бути відповідальною, незалежною, рішучою та не боятися брати відповідальність на себе (Urban, 2012: 84-102).

А. Кропці (A. Cropley) вважає, що творча діяльність людини пов'язана з чотирма складовими: 1) загальними та спеціальними знаннями; 2) пізнавальними здібностями; 3) мотивацією; 4) певними якостями особистості. Автор стверджує, що умовою для реалізації творчості є одночасне існування всіх перелічених складових частин. За відсутності однієї з них ми маємо справу з: 1) псевдотворчістю – відсутністю необхідних знань; 2) фрустраційною творчістю – відсутністю спеціальних здібностей творчого мислення; 3) занедбаною творчістю, що пов'язана з відсутністю мотивації; 4) послабленою творчістю – відсутністю певних якостей особистості. Отже, жодна окремо взята складова частина не гарантує успіху у творчості, лише існування всіх та відповідна їх конфігурація може призвести до високого рівня творчості (за Limont, 2016: 12).

Польський психолог С. Попек (S. Ropiek) пропонує Модель творчої особистості, що складається з індивідуальних якостей людини, поділених на: 1) пізнавальні здібності (сприйняття, увага, пам'ять, уява, інтуїція, конвергентне і дивергентне мислення); 2) емоції (емоційна чутливість, здатність сприймати, асимілювати, управляти емоціями); 3) вольові та мотиваційні якості (внутрішня і зовнішня мотивації, творча відвага, самоконтроль); 4) творчі здібності (пізнавальні здібності, емоційний інтелект, мотивація, творча активність, неконформізм). Крім того, модель містить чинники середовища (суспільна мотивація, суспільні цінності та вплив культури) (Ropiek, 2010).

У своїй теорії творчості Р. Стернберг (R. Sternberg) і Т. Любарт (T. Lubart) використовують метафору «інвестування у вибір теми або галузь творчої діяльності». Дослідники вважають, що творці бачать проблему, непомітну для

оточуючих, та інвестують у її вирішення свій час, гроші та працю. На думку авторів, творча активність людини визначається таким поняттям, як «володіння певними засобами». Ці засоби стосуються: інтелекту, знань, стилю мислення, мотивації, навколишнього середовища. Інтелект складається з 1) творчо-синтетичних здібностей, які дозволяють побачити проблему; 2) критичного та аналітичного мислення, що допомагає визнати цінні ідеї; 3) практичних здібностей, що рекламують рішення та впроваджують їх у щоденне життя, в працю. Друга група – це знання з інших дисциплін. Третій засіб – це стиль мислення, а саме: готовність людини до подолання перешкод, ризику, терпимість до неоднозначності, мотивація, амбіційність та мотивація до досягнень, а також прагнення людини до саморозвитку. Щодо останнього, то творча особистість потребує підтримки з боку навколишнього середовища (Sternberg, Lubart, 1991: 1-31]). Отже, творча активність пов'язана не тільки зі спеціальними, пізнавальними та творчими здібностями, але також із відповідними якостями особистості. На думку польського дослідника В. Доброловича (W. Dobrowicz), для творчості важливими є: уявлення та творче мислення, здатність створювати нові ідеї, оригінальність, позитивне ставлення, що виявляється в інтересах та пошуках нестандартних рішень (Dobrowicz, 2004). С. Попек вважає, що творчість характеризують два виміри: пізнавальний та характерологічний. Перший пов'язаний з інтересами людини, а другий – із характером особистості та її поведінкою (Ropiek, 2010).

У концепціях здібностей та творчості акцентується увага на важливості впливу сімейного та соціального середовища. Дослідження та аналіз впливу сім'ї на творчість стосуються емоційного клімату в родині та ставлення батьків. Дослідження родин творчих архітекторів виявили характерні риси: батьки проявляли повагу і довіру до дитини, але не виявляли емоційної близькості. Пануюча атмосфера забезпечувала дитині почуття безпеки, а також свободу особистісного розвитку. Батьки майбутніх художників не застосовували жодних заборон та не видавали наказів, не виховували дитину авторитарно, але не й виказували позитивних емоцій. Дослідник проаналізував значення для пізньої творчості травматичних переживань у ранньому дитинстві, проте й досі вони не мають однозначної відповіді щодо їх позитивного чи негативного впливу на творчість (MacKinnon, 1962: 484-495). Шкільне середовище також є важливим чинником впливу

на розвиток. Трапляється, що школа негативно впливає на творчу діяльність учнів. Це пов'язано з механічним засвоєнням знань, а не стимулюванням творчого мислення та поведінки. Вчителі теж не завжди об'єктивні до творчих учнів, оскільки вони завжди мають багато різних думок, задають багато питань. Найчастіше вони цікаві / допитливі, винахідливі, активні, оригінальні, відкриті, розумні, незалежні, чутливі, енергійні, мають широке коло інтересів. Тому часто сприймаються вчителями як учні з проблемами. Зазвичай вчителі підтримують та винагороджують конформістів, учнів, які виконують шкільні обов'язки. Натомість думка та переконання учителів, як показали дослідження Р. Розенталя (R. Rosenthal) та Л. Джекобсона і (L. Jacobson), мають вагомий вплив на навчання учнів та їх результати (за Limont, 2016: 18).

Школа має бути місцем розвитку творчої активності учнів. Це пов'язано з відповідними програмами та методами навчання, а також зі створенням сприятливого клімату, толерантного ставлення до інших, відкритістю в поведінці, мисленні, а також свободою і незалежністю в прийнятті ризикованих рішень, відсутністю негативної реакції на помилки. Відповідна атмосфера і клімат у класі є свідченням того, що творчість допомагає учням досягти високого статусу в групі, знаходячись у центрі уваги. Польська дослідниця В. Лімонт пише, що освітні програми повинні містити елементи, які розвиватимуть якості творчої діяльності як у повсякденному житті, так і професійній сфері. Автор перелічує серед них: пізнавальну цікавість, мотивацію, автономію, впевненість у собі та позитивне ставлення до себе, віру у свої дії, терпимість, відповідальність. Важливо також розвивати уяву, чутливість, здатність до компромісу, вміння бачити результати своєї праці та вміти презентувати їх (Limont, 2016: 20).

На сьогодні існує велика кількість освітніх програм, групових або індивідуальних тренінгів, метою яких є усунення психологічних та психосоціальних бар'єрів, які гальмують творчу активність. На думку Г.А. Дейвіса (G. A. Davis), завданням тренінгів творчості є: поглиблення знань про творчість та формування творчого під-

ходу; розвиток творчих здібностей; ознайомлення з методами творчого мислення; залучення учнів до творчої діяльності. Незалежні експерименти та дослідження підтверджують позитивний вплив творчих вправ (Davis, 2004: 97-103). В. Лімонт на основі результатів емпіричних досліджень склала рейтинг творчих занять. На її думку, найефективнішими є тренінги на творче вирішення різного роду проблем та вправи на дивергентне мислення, проведені в невеликих групах. Також ефективними є вправи, які стимулюють розвиток творчої уяви з використанням метафоричного мислення, візуалізації, художнього та словесного вираження. Формування творчих здібностей є полем діяльності теоретиків і практиків в галузі педагогіки творчості, які займаються методиками розвитку та підтримки творчого потенціалу, починаючи від дитячого садка та закінчуючи вищою освітою. Формування в особистості потреби у творчості в поєднанні з прагненням до самореалізації призводить до розвитку потенційних можливостей, що розуміються як створення нових ідей (Limont, 2016: 21).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, творчість людини знаходиться в постійному розвитку, починаючи від повсякденної діяльності маленьких дітей й закінчуючи «зрілою» та «видатною». Усі вищезазначені Моделі творчості свідчать про її різноманітність. Творчість може мати різні форми та проявлятися в різних сферах діяльності (повсякденній і професійній). Розвиток «видатної» творчості, що призводить до впровадження нових ідей та створення нових цінностей, можливий лише за наявності сприятливих внутрішніх та зовнішніх умов. До них належать: загальні / або спеціальні здібності, творчі здібності та відповідні риси особистості, які дозволяють розвинути потенціал. Необхідними умовами є: сімейне на шкільне середовище (вчителі, колеги, навчальні програми; освітні закони). Талановиті та творчі особи – це майбутні лідери, які вносять зміни в існуючу реальність. Ось чому важливо формувати мислення, яке дозволить дітям правильно вибирати цілі та стратегії, які будуть корисні для них, суспільства та країни в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Davis G. A. Objectives and activities for teaching creative thinking. W: D. J. Treffinger (red.). Creativity and giftedness. Thousand Oaks: Corwin Press A Sage Publications Company. 2004. P. 97–103.
2. Dobrowolowicz W. Psychodydaktyka kreatywności. Warszawa: WSPS, 2004. 240 s.
3. Kaufman J. C. Beyond big and little: The four C model of reativity // Review of General Psychology. 2009. № 13. S. 1–12.
4. Limont W. Wybrane problemy twórczości. Projekt edukacyjny w szkołach ponadgimnazjalnych // Podręcznik dobrych praktyk. Międzynarodowe Centrum Zarządzania Informacją, Toruń, 2016. S. 7–25.

-
5. MacKinnon D.W. The nature and nurture of creative talent // *American Psychologist*: Vol 17. Berkeley: University of California, 1962. P. 484–495.
  6. Nęcka E. *Psychologia twórczości*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2001. 230 s.
  6. Nęcka E. *TroP... Twórcze Rozwiązywanie Problemów*. Kraków: Impuls, 1994. 226 s.
  7. Popek S. *Psychologia twórczości plastycznej*. Kraków: Impuls, 2010. 490 s.
  8. Stein M. Creativity and culture. *Journal of Psychology*. 1953. № 36. P. 311–322.
  9. Sternberg R. J. An investment theory of creativity and its development. *Human Development*. 1991. №. 1. P. 1–31.
  10. Tatarkiewicz Wł. *Dzieje sześciu pojęć. Sztuka. Piękno. Forma. Twórczość. Odtwórczość. Przeżycie estetyczne*. Kraków: PWN, 1983. 438 s.
  11. Urban K. Odpowiedzialna Kreatoligencja jako kompetencje dla przyszłości. Podejście integralne. W: W. Limont, J. Cieślukowska, D. Jastrzębska (red.). *Zdolni w szkole, czyli o zagrożeniach i możliwościach rozwojowych uczniów zdolnych*. Poradnik dla nauczycieli i wychowawców. Warszawa, 2012. S. 84–102.